

ΠΑΝΗΓΥΡΙΚΗ ΣΥΝΕΔΡΙΑ ΤΗΣ 22 ΜΑΡΤΙΟΥ 2004

ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΟΡΤΑΣΜΟ ΤΗΣ ΕΠΕΤΕΙΟΥ ΤΗΣ 25^{ΗΣ} ΜΑΡΤΙΟΥ 1821

ΕΙΣΗΓΗΣΗ

ΤΟΥ ΠΡΟΕΔΡΟΥ κ. ΣΠΥΡΟΥ ΙΑΚΩΒΙΔΗ

Κύριε Πρόεδρε τῆς Ἑλληνικῆς Δημοκρατίας,

Ἡ σημερινή συνεδρία τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τὴν ὁποίαν τιμᾶτε μὲ τὴν παρουσία Σας, εἶναι ἀφιερωμένη στὸν εορτασμὸ τριῶν γεγονότων: Τῆς 78ης ἐπετείου ἀπὸ τὴν ἴδρυσή της, τοῦ Εὐαγγελισμοῦ τῆς Θεοτόκου καὶ τῆς ἐνάρξεως τὸ 1821 τοῦ Ἀγῶνος τῆς Ἀνεξαρτησίας ποὺ ἀπῆλλαξε ἓνα μέρος τῆς Ἑλλάδος ἀπὸ τὸν μισητὸ τουρκικὸ ζυγὸ καὶ κατέληξε τὸ 1830 στὴν ἴδρυση τοῦ πρώτου ἀνεξαρτήτου ἑλληνικοῦ κράτους ὕστερα ἀπὸ τεσσάρων αἰῶνων δουλεία. Ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νὰ ἐπιμείνω στὸ τελευταῖο αὐτὸ ποὺ εἶναι καὶ ἡ ἀφορμὴ τῆς Ἐθνικῆς μας Ἑορτῆς.

Εἶναι ἀλήθεια, καθὼς προκύπτει ἀπὸ τὰ δημοτικὰ τραγούδια, τίς παραδόσεις τῆς φυλῆς, τὴν συνεχῆ δραστηριότητα τῶν ἐνόπλων ἀτάκτων, κλεφτῶν καὶ ἀρματολῶν, καθὼς καὶ τὰ διάφορα κατὰ καιροὺς ξεσπάσματα κατὰ τοῦ δυνάστη, ὅτι ὁ πόθος τῆς ἐλευθερίας δὲν ἔσβησε ποτὲ γιὰ τοὺς Ἕλληνες, ποὺ προσπάθησαν ἐπανεπιλημμένως, ἐπωφελοῦμενοι ἀπὸ διάφορες πολεμικὲς ἀτυχίες τῆς Τουρκίας καὶ παρασυρόμενοι ἀπὸ τοὺς κατὰ καιροὺς ἐχθροὺς της, νὰ ἐλευθερωθοῦν. Ἔτσι, μετὰ τὴν καταστροφή τοῦ τουρκικοῦ στόλου στὴ ναυμαχία τῆς Ναυπάκτου τὸ 1571, ἐξέσπασαν διάφορες μεμονωμένες καὶ ἀνοργάνωτες ἐξεγέρσεις στὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ στὰ νησιά ποὺ καταπνίγηκαν εὐκόλα. Κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ἐπεκτατικῶν ἐπιχειρήσεων τους στὴν Ἑλλάδα καὶ στὴν Κρήτη μετὰ τὸ 1645 καὶ τοῦ 1669, οἱ Βενετοὶ εὗρηκαν πρόθυμη καὶ δραστήρια ὑποστήριξη τῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν, οἱ ὁποῖοι ὅμως ἀφέθησαν μετὰ τὴν ἧττα ἢ τὴν ἀποχώρηση τῶν χριστιανῶν ὑποκινητῶν τους στὸ ἔλεος τῶν Τούρκων.

Τοῦτο, δηλαδή ἡ ξένη ὑποκίνηση μὲ γνώμονα ἐκάστοτε κάποιο ξένο συμφέρον, ἔμελλε νὰ ἐπαναληφθεῖ ἀρκετὲς φορές καὶ μὲ τὰ ἴδια πάντοτε καταστροφικὰ ἀποτελέσματα. Στὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 17ου αἰ. ὁ Κάρολος, δούκας τοῦ Νεβέρ, πού ἦταν ἢ θεωροῦσε ὅτι ἦταν μακρινὸς ἀπόγονος, ἐκ θηλυγονίας, Ἀνδρονίκου τοῦ Παλαιολόγου, θέλησε νὰ ἀνακτήσει τὸν θρόνο τῆς Κωνσταντινούπολης καὶ ἦρθε σὲ συνεννόηση μὲ πολλοὺς ἱερωμένους καὶ προεστούς τῆς ὑπόδουλης Ἑλλάδας καὶ τῶν βαλκανικῶν χωρῶν, πού συνῆλθαν τὸ 1612 καὶ προσπάθησαν νὰ ὀργανώσουν μία γενικὴ ἐξέγερση πού θὰ ὑποστηριζόταν καὶ ἀπὸ μία εὐρωπαϊκὴ σταυροφορία. Τὰ σχέδια αὐτὰ ὅμως δὲν καρποφόρησαν καὶ ὁ μόνος πού ἐπαναστάτησε στὴν Ἠπειρὸ ἦταν ὁ Διονύσιος Τρίκκης, ὁ λεγόμενος Σκυλόσοφος, πού εἶχε τὴν τύχη ὅλων ὅσοι εἶχαν προηγηθεῖ. Τὸ 1770 ἡ Αἰκατερίνη ἡ Μεγάλῃ τῆς Ρωσίας ἔστειλε στὸ Αἰγαῖο τοὺς ἀδελφούς Ὀρλώφ γιὰ νὰ ξεσηκώσουν τοὺς Ἑλληνας, ἐξυπηρετώντας τὰ κατακτητικὰ τῆς σχέδια κατὰ τῆς Τουρκίας. Οἱ ἐπιχειρήσεις τῶν Ρώσων, βασισμένες σὲ ἀόριστα σχέδια καὶ σὲ ἀνεπαρκεῖς δυνάμεις, περιορίστηκαν στὴν Μάνη, ὅπου καὶ ἀπέτυχαν, ἐνῶ σημειώθηκαν σποραδικὲς ἐξεγέρσεις ἀλλοῦ, καθὼς καὶ στὰ Σφακιά τῆς Κρήτης ὑπὸ τὸν Δασκαλογιάννη. Ὅλοι αὐτοὶ ἐπλήρωσαν τὴν ἐμπιστοσύνη τους στὸ «ξανθὸ γένος» μὲ σφαγές, ἐξανδραποδισμούς, καταστροφές καὶ τὸ εἶδος τῶν βαρβάρων ἐκτελέσεων στίς ὁποῖες διέπρεπαν οἱ Τοῦρκοι. Τὴν ἴδια τύχη εἶχαν οἱ ἐπιχειρήσεις τοῦ Λάμπρου Κατσώνη στὸ Αἰγαῖο, πάλι μὲ πρωτοβουλία τῆς Αἰκατερίνης μεταξὺ 1787 καὶ 1792.

Ἐν τῷ μεταξὺ οἱ Ἑλληνας, καὶ μάλιστα οἱ Ἑλληνας πού ζοῦσαν καὶ δροῦσαν ἔξω ἀπὸ τὰ ὅρια τῆς Ὀθωμανικῆς αὐτοκρατορίας, εἶχαν ἀρχίσει νὰ συνειδητοποιοῦν ὅτι γιὰ νὰ ἐλευθερωθεῖ ὁ τόπος τους θὰ ἔπρεπε πρῶτα τὸ ἴδιο τὸ ἔθνος νὰ ὀργανωθεῖ καὶ κατόπιν νὰ ἀναλάβει τὴν πρωτοβουλία χωρὶς νὰ περιμένει νὰ παρακινήθει ἀπὸ ξένα καί, ἐξ ὀρισμοῦ, πρόσκαιρα συμφέροντα. Σ' αὐτὸ ἀπέβλεπαν οἱ δραστηριότητες τοῦ Ρήγα Φεραίου πού ὀραματιζόταν ἕνα γενικὸ συντονισμένο ξεσηκωμὸ ὅλων τῶν ὑποδούλων χριστιανῶν στὰ Βαλκάνια, ἀλλὰ καὶ διάφορες ἄλλες προσπάθειες ἀπὸ τίς ὁποῖες ἡ μόνη πού εὐοδώθηκε ἦταν ἡ τῆς μυστικῆς Φιλικῆς Ἑταιρείας, ἡ ὁποία, βασισμένη στὴν κατῆχηση καὶ ὀργάνωση τῶν δυναμικῶν στοιχείων τοῦ ἔθνους, δηλαδή τῶν προεστών, ὀπλαρχηγῶν καὶ κληρικῶν, ἀλλὰ καὶ ὄσων ἦσαν πρόθυμοι νὰ διακινδυνεύσουν γιὰ τὴν ἐλευθερία, ὀδήγησε στὴν ἔκρηξη τῆς Ἐπαναστάσεως, τῆς ὁποίας τὴν ἐπέτειο τιμοῦμε σήμερα. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, ἡ Ἐπανάσταση κατέληξε στὴν ἀπελευθέρωση σημαντικοῦ μέρους τῆς Ἑλλάδος, ἐπέδρασε ὅμως καὶ στὴν ἱστορικὴ ἐξέλιξη τῶν εὐρωπαϊκῶν κρατῶν ἐν γένει, ὅπως θὰ μᾶς ἀναπτύξει ὁ συνάδελφος κ. Σβολόπουλος, ὁ ὁποῖος παρακαλεῖται νὰ λάβει τὸν λόγο.

Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΩΣ ΓΕΓΟΝΟΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

ΟΜΙΛΙΑ ΤΟΥ ΑΚΑΔΗΜΑΪΚΟΥ κ. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΣΒΟΛΟΠΟΥΛΟΥ¹

Ὁ ἀγώνας τῆς ἀνεξαρτησίας ὑπῆρξε προῖον τῆς ἀπόφασης τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀποτινάξουν τὸ ζυγὸ τῆς τυραννίας καὶ νὰ ἀνακτήσουν τὸ ὑπέρτατο ἀγαθὸ τῆς ἐλευθερίας. Ἦδη, ἡ ἐπισήμανση αὐτὴ ὑποδηλώνει τὴν συναρμογὴ τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης μὲ τὴν φορὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας, πρὸς τὴν ἴδια κατεύθυνση· δὲν ἀρκεῖ, ἐντούτοις, στὴν πρώτη της γενικὴ διατύπωση, γιὰ νὰ ἀναδείξει τὰ στοιχεῖα πού, κατὰ τὴν συγκεκριμένη χρονικὴ στιγμή, ἔδωσαν στὸ φαινόμενο αὐτὸ οὐσιαστικὴ ὑπόσταση. Μιὰ τεκμηριωμένη ἀπάντηση προϋποθέτει τὴν διερεύνηση τῶν δυναμικῶν παραμέτρων τῆς μέθεξης τῶν Ἑλλήνων στὸ χῶρο τῶν ἰδεῶν καί, παράλληλα, τῆς ἐνεργοποίησής τους στὸ πεδίο τῆς πράξης. Μὲ αὐτὸ τὸν γνώμονα, θὰ μνημονεύσω, συγκεφαλαιωτικά, ὀρισμένα γεγονότα καὶ θὰ διατυπώσω, συνοπτικά, ὀρισμένες σκέψεις.

1. Ἡ διαμόρφωση τῆς ἰδιοπροσωπίας τοῦ νέου ἑλληνισμοῦ ἀποτελεῖ λειτουργία ὀργανικὰ ἐντεταγμένη στὸ εὐρύτερο εὐρωπαϊκὸ γίγνεσθαι. Ἡ γένεση μιᾶς συμπαγούς εὐρωπαϊκῆς κοινότητος διαπερνᾷ τὴ συγκρότηση τῶν ἐθνῶν, ὡς προϊόντος τῆς βούλησης τῶν λαῶν, κατ' ἐπέκταση καὶ τῶν κρατῶν πού ἐλεύθερα πλέον τὴν συναπαρτίζουν. Πέρα, ἐξ ἄλλου, ἀπὸ τὸ κυρίως πολιτικὸ, σὲ πεδίο εὐρύτερο πολιτιστικὸ, προκειμένου νὰ ἀνεγερθεῖ τὸ εὐρωπαϊκὸ οἰκοδόμημα, οἱ ἴδιοι οἱ λαοὶ ἔχουν εἰσφέρει τίς ἱστορικὲς μνημὲς καὶ τὸ πολιτιστικὸ τους ἀποταμίευμα. Οἱ Ἕλληνες, εἰδικότερα, ἀποτύπωσαν τὴν σφραγίδα τους καὶ στὰ δύο αὐτὰ ἐπίπεδα. Κληρονόμοι ἐνὸς ἐνδοξοῦ παρελθόντος, κοινῆς ἱστορικῆς ἀφετηρίας τῶν Εὐρωπαίων, εἶχαν, ὅταν ἀπώλεσαν τὴν ἀνεξαρτησία τους, τὴν δύναμη νὰ ἀνακάμψουν, μέσα ἀπὸ τὴν τέφρα τῆς καταστροφῆς, καὶ νὰ διαλάμψουν, ἐκ νέου, τὸ 1821, ὡς αὐτοδύναμη ἐθνικὴ ὄντοτητα πού διεκδικεῖ, ὡς παρεπόμενο, τὸ δικαίωμα τῆς αὐθιπόστατης πολιτικῆς ὑπαρξῆς καὶ τῆς αὐτεξούσιας πολιτειακῆς συγκρότησης.

Ἡ ἐπιβίωση τοῦ ἡμετέρου «Γένους» – κατὰ τὸν Ἰωάννη Γ' Δούκα-Βατάτση –, τοῦ Γένους «τῶν Ἑλλήνων» – κατὰ τὴ διατύπωση πού εἶχε υἱοθετηθεῖ ἤδη κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα –¹, συναρτήθηκε, μετὰ τὴν ὑποταγὴ στοὺς Ὀθωμανοὺς, μὲ τὴ διατήρηση θεμελιακῶν στοιχείων τῆς ἰδιοπροσωπίας του – τῆς πά-

1. Βλ. Ἄπ. Ἐ. Βακαλοπούλου, *Ἡ πορεία τοῦ Γένους*, Ἀθήνα, 1966, σ. 25-26.

τριας γλώσσας, τῆς ἑλληνικῆς παιδείας καὶ τῆς ὀρθόδοξης χριστιανικῆς πίστεως. Ἡ γόνιμη κοινωνία μὲ τὴν πλοῦσια πνευματικὴ αὐτὴ παρακαταθήκη, μέσω τόσο τῆς λόγιας, ὅσο καὶ τῆς λαϊκῆς παράδοσης, προσέδωσε στους Ἑλληνες τὴν αἴσθησι τῆς ἱστορικῆς συνοχῆς καὶ συνέχειας, στὸν χῶρο καὶ τὸν χρόνο: Τὸ «ἐν αἰχμαλωσίᾳ» Γένος ἀντλήσε ὑπερηφάνεια ἀπὸ τὸ ἀπώτερο καὶ ἐλπίδα ἀπὸ τὸ ἐγγύτερο παρελθόν του· καὶ διατήρησε, ἀκόμη, ἐνεργῆ τὴν συνείδησι, ὡς «νομίμων», τῶν ἐθνικῶν του διεκδικήσεων: ὁ Κωνσταντῖνος Παλαιολόγος εἶχε πέσει μαχόμενος στὶς ἐπάλξεις τῆς Βασιλεύουσας, χωρὶς νὰ ἔχει, μὲ ὁποιαδήποτε συμβατικὴ ἢ ἄλλη πράξι, συναϊνέσει στὴν παράδοσι ἢ ἀνεχθεῖ τὴν ἐκπόρθησί της. Μετὰ τὴν Ἄλωσι, ἐπέκεινα τῆς ἀνάδυσης, ὑπὸ τὴν σκέπη τοῦ Οἴκουμενικοῦ Πατριαρχείου, ἐνός – κατὰ τὸν ὅρο τοῦ Δ. Ζακυθνοῦ – «ὀρθοδόξου ἐκκλησιαστικοῦ κράτους τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους»², ἐπιβίωσε, πράγματι, ἀκοίμητη ἡ νοσταλγία γιὰ τὴν ἀνάκτησι, ἀκέραιη, τῆς πατρῴας κληρονομίας, ὁ πόθος γιὰ τὴν ἐκδίωξι τοῦ «σφετεριστῆ». Ὅταν, ἐξ ἄλλου, μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου, δημιουργήθηκαν οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴν ἀποκατάστασι στενότερης ἐπικοινωνίας μὲ τὴν Δύσι – μέσω τῆς διάνοιξης ἐμπορικῶν ὁδῶν, τῆς ἀνάπτυξης τοῦ περιηγητισμοῦ, τῆς προαγωγῆς τῆς παιδείας, τῆς διάδοσης τοῦ βιβλίου καὶ τῆς διάχυσης τῶν πληροφοριῶν καὶ τῶν γνώσεων – θὰ ἐπαναπατριστοῦν στὸν ἑλληνικὸ χῶρο πρότυπα καὶ ἰδέες ποὺ εἶχαν ἤδη μεταβολιστεῖ στὸν εὐρωπαϊκὸ πολιτιστικὸ ἰστό. Οἱ Ἑλληνες, ἔχοντας οἱ ἴδιοι συντελέσει στὴν πρώτη διάδοσι τῶν κλασικῶν γραμμάτων στὴν Εὐρώπη τῆς Ἀναγέννησης, ἀποκάλυπταν, μὲ τὴν σειρά τους, μέσα ἀπὸ τὸ βλέμμα τῶν συγχρόνων τους Εὐρωπαίων, νέες πτυχῆς τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τους.

Ἄλληλουχία μηνυμάτων ποὺ πῆγάζαν ἀπὸ τὸ παρελθόν καὶ ἔδιναν ἀπάντησι σὲ ἀναζητήσεις τοῦ παρόντος... Διαδικασία ἐπιβεβαιωτικῆ τῆς βίωσης στους κόλπους τοῦ Γένους ἀξιῶν καὶ παραδόσεων ποὺ εἶχε αὐτοδύναμα συντηρήσει· ἀλλὰ καὶ τῆς βαθμιαίας σύγκλισής του, ἔστω καὶ ὑπὸ καθεστῶς δουλείας, μὲ τοὺς ἄλλους εὐρωπαϊκοὺς λαοὺς.

2. Αὐθυπόστατα ἐνεργῆ, ἡ αὐτοσυνειδησία τῶν Ἑλλήνων θὰ ἐμπλουτιστεῖ κατὰ τὸ δεύτερο, κυρίως, ἡμισυ τοῦ ΙΗ' καὶ τίς ἀρχές τοῦ ΙΘ' αἰῶνα μὲ νέα πνευματικὰ γονίδια ποὺ θὰ εἰσαχθοῦν ἀπὸ τὴν Εὐρώπη – προϊόν τῆς σύγχρονης

2. Δ. Α. Ζακυθνοῦ, *Ἡ Τουρκοκρατία*, Ἀθήνα, 1957, σ. 28. Ἐκτενέστερα οἱ ἀπόψεις του, D. A. Zakythinou, *The Making of Modern Greece: from Byzantium to Independence*, Ὁξφόρδη, 1976.

φιλελεύθερης σκέψης. Πέρα από τὰ δάνεια στοιχεῖα ποὺ εἶχαν ἐπανενταχθεῖ στὸν πνευματικὸ του κορμό, ἡ πρόσληψη ἐπικαιρῶν μηνυμάτων ἔστρεψε, ἐκ νέου, τὸν Ἑλληνισμό πρὸς τὴν κατεύθυνση τῆς Δύσης, ἐκεῖ ὅπου διαπλασσόταν τὸ σφριγγλὸ πρόσωπο ἐνὸς καινούργιου κόσμου.

Ἰσχυρὴ, θὰ ἐκδηλωθεῖ, ἀρχικά, ἡ ἐπίδραση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ ποὺ εἶχαν συνταράξει τὴν εὐρωπαϊκὴ κοινωνία τοῦ ΙΗ΄ αἰώνα. Πρωταγωνιστές, μετὰξὺ τῶν Ἑλλήνων, στὴν ἀνίχνευση καὶ τὴν ἀναμετάδοσή τους, ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις, ὁ Ἰώσηπος Μοισιόδακας, ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, ὁ Δημήτριος Καταρτζής, ὁ Δανιὴλ Φιλιππίδης καὶ ὁ Γρηγόριος Κωνσταντᾶς, ὁ Ἀθανάσιος Χριστόπουλος, ὁ Ρήγας Βελεστινλής, ὁ Ἀνθιμος Γαζής· σὲ περίοπτη ἀρχικὰ θέση οἱ Φαναριῶτες, στὴν κορυφὴ τῆς κλίμακας ὁ Ἀδαμάντιος Κοραῆς. Ἐντυπωσιακὸ εἶναι τὸ φαινόμενο τῆς διαμόρφωσης ἐνὸς αὐτόνομου πολιτιστικοῦ ρεύματος μὲ τὴν ἐπονομασία Ἑλληνικὸς Διαφωτισμός. Μέσω τῆς προφορικῆς διδασχῆς καὶ τοῦ ἔντυπου λόγου, μὲ ἀγωγὸ τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα, τὰ ἀγαθὰ τῆς γνώσης, τοῦ ὀρθοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐλεύθερου στοχασμοῦ ἀποκαλύφθηκαν στὴν εὐρύτερη ἔκταση τῆς ὀθωμανικῆς ἐπικράτειας, ἀπὸ τὶς Παρίστριες Ἡγεμονίες ἕως τὶς ἀκραεῖς παρυφῆς τοῦ Αἰγαίου Πελάγους καὶ ἀπὸ τὰ Ἐπτάνησα καὶ τὸν ἠπειρωτικὸ ἑλλαδικὸ χῶρο ἕως τὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ τὴν Κύπρο.

Ἄν ἡ ἐξακτίωση τῶν ἰδεῶν τοῦ Διαφωτισμοῦ ἔγινε πρόξενος ἰσχυρῆς δόνησης σὲ ἐπίπεδο κυρίως ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ, ἡ διάδοση τῶν ἀρχῶν τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης προκάλεσε συγκλονισμὸ στὸ πεδίο, κατὰ προτεραιότητα, τῆς πολιτικῆς σκέψης. Εὐαίσθητοι δέκτες τῶν ἐπαναστατικῶν μηνυμάτων ὑπῆρξαν, ἐκ νέου, οἱ Ἕλληνες· ὁ ζῆλος τους μάλιστα ἦταν εὐλόγο νὰ ἀποβεῖ ζωηρότερος, ἀφότου, μὲσω κατεξοχὴν τῆς ἐπαναστατικῆς Γαλλίας, διαχέονταν ἰδέες καὶ πρότυπα αἰσθητικὰ ἐμπνευσμένα ἀπὸ τὴν κλασικὴ ἀρχαιότητα. Μὲ ἐξαίρεση τοὺς ὀλίγους – ὅπως ὁ Κωνσταντῖνος Σταμάτης ἢ ὁ Παναγιώτης Κοδρικᾶς – ποὺ ἔδρασαν ὑπηρεσιακά, ὑπὸ τὴν καθοδήγηση τῶν Παρισίων, οἱ Ἕλληνες λειτούργησαν αὐτόβουλα ὡς ἀναμεταδότες καὶ κήρυκες τῶν νέων ριζοσπαστικῶν δογμάτων. Λόγιοι καὶ διανοούμενοι, ἐπιστήμονες, ἔμποροι, ἐκπρόσωποι ποικίλων ἐπαγγελματικῶν κλάδων, εἰσέφεραν τὸ πάθος ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας καὶ τὴν συνηγορία τους ὑπὲρ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου. Δίαυλοι στὴν κυκλοφορία τῶν νέων ἰδεῶν, πέρα ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγο, ἀναγιώσματα κάθε εἴδους, πρωτότυπες συγγραφικὲς καταθέσεις καὶ πολυάριθμες μεταφράσεις, ἐπικαιρα φυλλάδια καὶ ἐφημερίδες· φορεῖς στὴ διασπορά τους οἱ Ἕλληνες, ἠθικά, πνευματικὰ καὶ κοινωνικὰ ὄρμιοι, ὥστε νὰ ἐγκοιλιωθοῦν καὶ νὰ ἐκπέμψουν τὰ ἐπαναστατικὰ μηνύματα ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρο τῆς Χερσονήσου τοῦ Αἴμου.

Πρόσκτημα πολύτιμο καθ' ὁδὸν πρὸς τὴν σύνολη χειραφέτηση τῶν Ἑλλήνων, πνευματικὴ καί, ἤδη, πολιτικὴ· ἀλλὰ καί, παράλληλα, προσφορά σημαντικὴ πρὸς τὴν ἀναδυόμενη ἐλευθερόφρονα Εὐρώπη.

3. Κηρύσσοντας, στὶς 21 Φεβρουαρίου τοῦ 1821, τὴν ἔναρξιν τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, θὰ καλέσει τοὺς Ἕλληνες νὰ φανοῦν «ἄξιοι τῆς προπατορικῆς ἀρετῆς καὶ τοῦ παρόντος αἰῶνος». Ἡ ἐπαναστατικὴ πρωτοβουλία ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα, πράγματι, συναρμογῆς τῆς συνείδησης τοῦ περὶ λαμπροῦ ἐθνικοῦ παρελθόντος μὲ τὸ ἐλεύθερο φρόνημα ποὺ εἶχε πρόσφατα μεταβολιστεῖ στὸν κορμὸ τοῦ ἔθνους. Ἡ ἀπήχηση τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης δὲν θὰ εἶχε μόνον ἀποδειχθεῖ ἐξίσου καθοριστικὴ, ἂν ἡ ἠθικὴ, πνευματικὴ καὶ κοινωνικὴ συγκρότηση δὲν εἶχε καταστήσει τοὺς Ἕλληνες θετικοὺς ἀποδέκτες τῶν ριζοσπαστικῶν μηνυμάτων· ἀλλ' οὕτε καὶ ἡ ἰσχυρὴ πολιτιστικὴ θωράκιση θὰ ἀρκοῦσε γιὰ νὰ ἀποδουθῶν μὲ ἀποφασιστικὴν ἐννοίαν ἀπελευθερωτικὸν ἀγῶνα, ἂν δὲν εἶχαν, ἐπιπλέον, υἱοθετήσῃ τὸν κώδικα τῆς ἐπαναστατικῆς δεοντολογίας.

Ἴδού, στὴ σύνθεση καὶ τὴ λειτουργία της, ἡ δυναμικὴ ποὺ ὤθησε τὸ Νέο Ἑλληνισμὸ νὰ ὑπερникήσῃ κάθε ἀδράνεια, νὰ διανύσῃ τὴν ἀπόσταση ποὺ χωρίζει τὴν ἐπιθυμίαν τῆς μεταβολῆς ἀπὸ τὴν ἀπόφαση τῆς ρήξης. Πρωτοπόρος στὴν ὁδὸ αὐτῆ, ὁ Ρήγας Βελεστινλῆς. Ἐχοντας, ἀρχικά, ἐγκολπωθεῖ καὶ ἀναδώσει δημιουργικὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Διαφωτισμοῦ, ἐνστερνίστηκε, στὴ συνέχεια, καὶ κήρυξε μὲ σθένος ἀπαράμιλλο τίς ἰδέες τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης, συναρμοσμένες – ὅπως ἔχει καταδείξει ὁ Ν. Πανταζόπουλος – μὲ τὰ συστατικὰ μᾶς δημοκρατικῆς πρακτικῆς βιωμένης διαχρονικὰ ἀπὸ τὸ Γένος³. Καταγγέλλοντας τὸ καθεστῶς τῆς ὀθωμανικῆς «τυραννίας», ὁ Θεσσαλὸς ἐθνεγέρτης προέβλεψε, μετὰ τὴν κατάλυσή της, τὴν συγκρότηση κράτους ἐνιαίου στὴν δομὴ, θεμελιωμένου στὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς καὶ διαποτισμένου ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ πολιτιστικὴ παράδοση· καὶ κατάρτισε, ἀκόμη, συγκεκριμένο σχέδιον ἐπαναστατικῆς δράσης. Ὁ πρόωρος θάνατος δὲν ἀπέτρεψε τὴν μετάδοσιν τοῦ ρωμαλέου κηρύγματός του καὶ τὴν σύμπληξιν ἐπαναστατικῶν πυρῆνων – κορυφαία ἡ Φιλικὴ Ἑταιρεία – ποὺ ἀναπαρήγαγον δημιουργικὰ τίς ἰδέες καὶ τίς προτάσεις του· μὲ μία ἀξιοσημείωτη ὅμως ἀπόκλιση στὸ πεδίον τῆς τακτικῆς: ὁ Ρήγας εἶχε προσβλέψει στὴ συναρμογὴ τῆς ἐπαναστατικῆς δράσης μὲ τὴν ἔμπρα-

3. Ν. Ἰ. Πανταζόπουλος, *Ἑλληνικαὶ καταβολαὶ καὶ ξενικαὶ ἐπιδράσεις εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ρήγα Βελεστινλῆ, Θεσσαλονίκη, 1974.*

κτη συνδρομή τῆς δημοκρατικῆς Εὐρώπης – προοπτική πού ἔμελλε νά διαφυστεῖ, ὅταν μεταβλήθηκαν ἄρδην τὰ σχέδια τοῦ στρατηγοῦ Βοναπάρτη. «Μὴν εἶσθε, ἀδελφοί μου, τόσο ἐυκολόπιστοι... Πῶς νομίζετε νά σᾶς δοθῇ ἡ ἐλευθερία ἀπὸ ἀλλογενεῖς;», θά ἀναφωνήσει – τὸ 1806 – ὁ συντάκτης τῆς «Ἑλληνικῆς Νομαρχίας», ἀπηχώντας τὴν συσσωρευμένη ἀπογοήτευση, ἡ ὁποία ἐξέθρεψε τὴν ἀπόφαση τῶν ὁμοεθνῶν του νά ἀναλάβουν πλέον καὶ νά διεξαγάγουν τὸν ἀπελευθερωτικὸ ἀγῶνα μὲ μόνες τὶς ἰδικές τους δυνάμεις⁴. Ὑπὸ τὶς συνθήκες αὐτές, ἡ συμπόρευση μὲ τὴν Εὐρώπη ἀποσυνδέοταν ἀπὸ τὴν προσδοκία μιᾶς ἔνοπλης παρέμβασης στὸ πλευρὸ τους· καί, ἀντίστροφα, οἱ Ἕλληνες – κατὰ τεκμήριο οἱ πλέον ἀδύναμοι – ἐπωμίζονταν τὸ βάρος μιᾶς αὐτόνομης δράσης ἐν ὀνόματι ἰδεῶν καὶ μὲ τὴν προσφυγὴ σὲ πρακτικὲς πού δοκιμάζονταν σκληρὰ ἀπ' ἄκρου σ' ἄκρου τῆς Εὐρώπης, στὴν ἴδια τὴν πηγὴ τῆς ἐκπόρευσής τους...

Καθοριστικὴ ὑπῆρξε ἡ συμβολὴ τῶν ἀντιλήψεων πού εἶχαν εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὴν Δύση στὴν προετοιμασία καὶ στὴν ἀπόφαση γιὰ τὴν κήρυξη τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα· ἀλλὰ καὶ σημαντικὴ ἡ ἀνταποδοτικὴ προσφορὰ τῶν Ἑλλήνων στὴ νέα, φιλελεύθερη Εὐρώπη. Γιὰ πρώτη φορὰ κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα, ἡ ἐλευθερία – κατὰ τὸν Ἰωάννη Θεοδωρακόπουλο «ἐνέργεια ζωῆς καὶ ὄχι ἀφηρημένη ἰδέα, πανταχοῦ παροῦσα ἐπὶ τῆς ἐλληνικῆς γῆς»⁵ – καταξιωνόταν στὸ πεδίο τῆς πολιτικῆς πράξης μὲ τὴ βούληση ἑνὸς ὁλόκληρου λαοῦ. Τὸ γεγονός, κατὰ τὴ μεγάλη ὥρα τῆς τέλεσής του, θά διατρανώσει ὁ Διονύσιος Σολωμός:

«Ναί· ἀλλὰ τώρα ἀντιπαλεύει // κάθε τέκνο σου μ' ὀρμή,
πού ἀκατάπαυστα γυρεύει // ἢ τὴν νίκη ἢ τὴ θανή».

4. Ἡ ὑπόθεση ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀποτελεῖ γεγονός μείζονος σημασίας γιὰ τὴν ἱστορία τῆς Εὐρώπης συνέχεται μὲ τὴν ἐκδήλωσή της ὑπὸ ἄκρως ἀντίξοες συνθήκες. Θά ἦταν ἐλάχιστα πιθανὸ νά ἔχει ὑπάρξει διεθνῆς συγκυρία περισσότερο ἀπρόσφορη γιὰ τὴν εὐόδωση τῆς πρωτοβουλίας τῶν Ἑλλήνων, χρονικὴ στιγμή ἐξίσου ἀκατάλληλη γιὰ τὴν ἐξαγγελία της. Ἡ εἶδηση τῆς ἐναρξῆς τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα μεταδόθηκε ὅταν οἱ Εὐρωπαῖοι ἡγέτες εἶχαν συναχθεῖ στὸ Λάιμππαχ προκειμένου νά κατοχυρώσουν ἀσφαλέστερα τὸ καθεστῶς τῆς

4. Ἄνωνίμου τοῦ Ἕλληνα, *Ἑλληνικὴ Νομαρχία ἦτοι Λόγος περὶ Ἐλευθερίας*, κειμ.-σχόλια-εἰς. Γ. Βαλέτας, Ἀθήνα, 1957 (ἔκδ. τρίτη), σ. 198.

5. Ἰ. Ν. Θεοδωρακοπούλου, *Τὸ νόημα τῆς ἐλληνικῆς ἐλευθερίας*, Ἀθήνα, 1957, σ. 14.

ειρήνης πάνω σε δύο ύψηλόφωνα διακηρυγμένες αρχές: τῆς νομιμότητας καὶ τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων. Ἀπὸ τὴν πιστὴ ἐφαρμογὴ τους εἶχε ἐξαρτηθεῖ ἡ διατήρηση, ἀρραγοῦς, τοῦ οἰκοδομήματος τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης· τῆς «παλαιᾶς» Εὐρώπης, ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν, ἀντιδιαστέλλοντάς τὴν πρὸς τὴν ἰδική τους, οἱ θιασῶτες τῆς «νέας» Εὐρώπης – τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς δημοκρατίας⁶.

Ἴδού, τὸ μέγα δίλημμα τῆς ἐποχῆς: ἡ ἐπιλογὴ ἀνάμεσα στὶς δύο αὐτὲς προτάσεις. Πρὸς ποία κατεύθυνση κατέτειναν, ποία Εὐρώπη θὰ ἐπέλεγαν οἱ Ἕλληνες; Ἡ ἀπάντηση τοῦ Ἀλέξανδρου Ὑψηλάντη δὲν ἄφηνε ἴχνος ἀμφιβολίας: «Ἡ ὥρα ἤλθεν, ὦ ἄνδρες Ἕλληνες! Πρὸ πολλοῦ οἱ λαοὶ τῆς Εὐρώπης πολεμοῦντες ὑπὲρ τῶν ἰδίων Δικαιωμάτων καὶ Ἐλευθερίας αὐτῶν μᾶς ἐπροσκάλουν εἰς μίμησιν, αὐτοί, καίτοι ὅπως οὖν ἐλεύθεροι, ἐπροσπάθησαν ὅλαις δυνάμεσι, νὰ αὐξήσωσιν τὴν ἐλευθερίαν»· καὶ ζηλωτῆς τάσεων ριζοσπαστικῶν, δὲν δίσταζε νὰ ἐπικαλεστεῖ καὶ αὐτὸ τὸ παράδειγμα τοῦ Βρούτου, ὁ ὁποῖος «σειῶν τὴν αἵματοβαμμένην γλαμύδα τοῦ τυράννου ἐγείρει τὸν λαόν»...⁷. Στὴν ἀντίπερα ὄχθη, ὁ καρχελλάριος Μέττερνιχ, ὁ «ἀμαξήλατης» τῆς ἀπολυταρχικῆς Εὐρώπης, θὰ ἀντιτείνει στὴν ἐπαναστατικὴ πρόκληση, ὅτι «ὁ Σουλτάνος εἶναι φορεὺς νομιμότητος, ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Νεαπόλεως ἢ τῆς Ἰσπανίας καί, συνεπῶς, οἱ ὑπῆκοοι αὐτοῦ Ἕλληνες, γενόμενοι ἀποστάται, δὲν πρέπει νὰ ὄνειρεύονται κατάργησιν τῆς νομίμου δεσποτείας τῶν»⁸.

Ἡ ἀναφορὰ στὴ διάσταση μεταξύ συντηρητικῶν καὶ δημοκρατικῶν Εὐρωπαϊκῶν, ἀγεφύρωτη καὶ κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴ ὥρα, ὑποδηλώνει τὴ σημασία ποὺ προσέλαβε, ἤδη μὲ τὴν κήρυξή της, ἡ ἐξέγερση τῶν Ἑλλήνων. Ἡ σημασία της ἔμελλε μάλιστα νὰ διογκωθεῖ, ὅταν θὰ καταδεικνυόταν ὅτι ἡ ἐξυπηρέτηση τῶν θεμελιακῶν σκοπῶν της δὲν ἀποτελοῦσε – ὅπως στὴν Ἰταλία ἢ τὴν Ἰσπανία – συνάρτηση τῆς ἐφαρμογῆς ἀκραίων ριζοσπαστικῶν θέσεων. Οἱ Ἕλληνες εἶχαν προσλάβει τὸ μήνυμα ὅτι, ἂν δὲν ἄρθρωναν πολιτικὸ λόγο εὐρύτερα ἀποδεκτό, θὰ παροπλίζονταν πολλοὶ ἀπὸ ὅσους, ἀπὸ διαφορετικὴ ἕκαστος ἰδεολογικὴ ἔπαλξη,

6. Βλ. σχετικῶς, συγκεφαλαιωτικά, J.-B. Duroselle, *L'Europe*, Παρίσι, 1990, σ. 309 κ.έ.

7. Γιὰ τὴν ριζοσπαστικὴ ἰδεολογία τοῦ Ὑψηλάντη, Κ. Σβολοπούλου, «Ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης καὶ ἡ ἐξέγερση στὶς Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες: μία ἐπανεκτίμηση», *Μνήμη Ἀλ. Ὑψηλάντη: 200 χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του*, Θεσσαλονίκη (Ε.Μ.Σ.), 1995, σσ. 59-76.

8. Πρὸβλ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, «Ὁ ἀγὼν τῆς ἐλληνικῆς ἀνεξαρτησίας καὶ ἡ ἀρχὴ τῶν Ἐθνικοτήτων», *Τὸ Εἰκοσιένα. Πανεγυριστοὶ λόγοι Ἀκαδημαϊκῶν*, Ἴδρυμα Οὐράνη, Ἀθήνα, 1977, σσ. 249, 303.

ἦταν διατεθειμένοι νὰ συμπαρασταθοῦν στὸν ἀγῶνα τους. Ὁ συντηρητικὸς Καποδίστριας εἶχε ἐνωρὶς διαμηνύσει στοὺς ἐπαναστάτες νὰ μετριάσουν τὸν ὑπερμετρο δημοκρατικὸ ζῆλο τῶν πρώτων διακηρύξεων· ἀλλὰ καὶ ὁ φιλελεύθερος Μπάυρον, καταδικασμένος στὴν Ἰταλία γιὰ «καρμποναρισμό», θὰ τοὺς ὑποδείξει νὰ ὀμιλοῦν περὶ ἀγῶνος «μεταξὺ τῆς βαρβαρότητος καὶ τοῦ πολιτισμοῦ, μεταξὺ τοῦ Χριστιανισμοῦ καὶ τοῦ Ἰσλαμισμού, [καὶ ὅτι ἐγένετο] πρὸς ὄφελος τῶν ἀπογόνων τοῦ λαοῦ εἰς τὸν ὁποῖον ὀφείλομεν τὰς πρώτας βάσεις τῆς μαθήσεως, καὶ τὰ τελειότατα τῶν ὑποδειγμάτων εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς τέχνας»: μὲ αὐτὸν καὶ μόνον τὸν τρόπο ἤλπιζε – ἐπισημαίνει ὁ Pietro Camba – «ὅτι οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες οἰασθήποτε ἀποχωρήσεως καὶ εἰς πάντα τὰ κράτη τῆς Εὐρώπης θὰ συνηγοῦντο πρὸς ὑπεράσπισιν [των]»⁹. Ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴ πλευρά, ὁ Κ. Πολυχρονιάδης – ἀνώνυμος» συντάκτης τοῦ φυλλαδίου μὲ τὸν τίτλο “Considerations sur la guerre actuelle entre les Grecs et les Turcs” – εἶχε, μεταξὺ τῶν πρώτων, ἐστίασει τὸν στόχο τῆς ἐπανάστασης στὴν ἀποκατάσταση τοῦ ἱστορικοῦ προσώπου τῶν Ἑλλήνων καὶ στὴν προάσπιση τῆς χριστιανικῆς πίστεως, ἐρῆμην κάθε «καρμποναρικῆς» ἐπίδρασης: «ἔπρεπε τουλάχιστον νὰ ἠξεύρετε – ἔγραφε στὸν Ὑψηλάντη – ὅτι καὶ ἀπλοῦν τὸ ὄνομα τῆς ἐλευθερίας τρομάζει τοὺς δυνατοὺς βασιλεῖς καί, ἀντὶ τῆς αἱματωμένης γλαμύδος τοῦ Καίσαρος, τῆς μισοτυραννίας τῶν προγόνων μας καὶ τῆς μιμήσεως τῶν ἄλλων ἐθνῶν, νὰ μεταχειρισθῆτε κάλλιον τὸ ὄνομα τῆς θρησκείας, τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ σωθῶμεν ἀπὸ τὴν ἐπαπειλουμένην ἐθνικὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἀμεμπτον ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ ζήσωμεν ὡς οἱ λαοὶ τῶν εὐτυχῶς διοικούντων βασιλέων τῆς Ἱερᾶς Συμμαχίας»(!)¹⁰. Μέσω, πράγματι, τῶν διακηρύξεων τῆς Ἐπιδαύρου καὶ τοῦ Ἄστρους, θὰ προταχθεῖ τὸ προγονικὸ κλέος καὶ ἡ θρησκευτικὴ ἀντίθεση ἀπέναντι στὸν «βάρβαρο» δυνάστη, ὁ χαρακτηρισμὸς, ἀκόμη, μὲ τὴ διακήρυξη τῆς Τροιζήνας, τοῦ ἀγῶνα τῆς Ἀνεξαρτησίας ὡς «πολέμου τῆς δικαιοσύνης κατὰ τῆς ἀδικίας», «τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας κατὰ τοῦ Κορανίου»¹¹. Θὰ ὀφείλει,

9. Conte Pietro Camba, *Ὁ Λόρδος Βύρων στὴν Ἑλλάδα*, (μτφρ. Μπ. Ἄννινος), Ἀθήνα, 1995, σ. 110.

10. Ἐπιστολὴ Κ. Πολυχρονιάδου πρὸς [Δ. Ὑψηλάντη], Πίζα, 5 Ἰανουαρίου 1822, βλ. Φ. Μπουμπουλιδίου, «Εἰδήσεις καὶ κρίσεις περὶ τοῦ ἀγῶνος, 1821-1824, ἐκ τοῦ Ἀρχείου Δ. Ποστόλακα», *Δ.Ι.Ε.Ε.*, τ. 12 (1957-1958), σ. 25.

11. Γ. Σ. Μαριδάκη, «Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάστασις ὡς ἔκφρασις τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος», 1821. *Πανηγυρικοὶ λόγοι...*, σ. 368-9. G. C. Vlachos, “L’idée constitutionnelle et la conception

ἄραγε, νὰ ὑποθεθεῖ ὅτι εἶχαν οἱ Ἑλληνες παρεκκλίνει ἀπὸ τὶς θεμελιακὰς τοὺς ἐπιδιώξεις; Οὐσιαστικά, ὄχι· ἔστω καὶ ἂν ἡ ἐκφορὰ τοῦ πολιτικοῦ λόγου προσαρμοζόταν στὶς ὑπαγορεύσεις τῆς τρέχουσας συγκυρίας. Ὁ Γ. Βλάχος ἔχει, ἐξ ἄλλου, καταδείξει ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ Χριστιανοῦ συνέπιπτε στὴ σκέψη τῶν ἐπαναστατῶν μὲ τὴν ἀντίστοιχη τοῦ «ἐλεύθερου ἀνθρώπου»¹². Τὸ ἴδιο πρότυπο, ἐνὸς ἐλεύθερου ἀνθρώπου, ἀναδεικνυόταν μέσα καὶ ἀπὸ τὴν σταθερὴ ἀναφορὰ στοὺς εὐκλεεῖς ἀρχαίους προγόνους τους...

Οἱ ἐπισημάνσεις αὐτὲς ὑποδηλώνουν τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀποτελέσει φαινόμενο πολυδιάστατο καὶ πολυδύναμο στὴ λειτουργία του, ἀσύμβατο μὲ τὴν στατικὴ ἀντίληψη ποὺ εἶχε υἱοθετηθεῖ στὴ Βιέννη. Ἡ ἐξαγγελία τῆς ἔγινε δεκτὴ μὲ αἴσθημα βαθιᾶς ἱκανοποίησης ἀπὸ τοὺς ὀραματιστὲς τῆς νέας, δημοκρατικῆς Εὐρώπης· διαίρεσε ὅμως τελικὰ καὶ τοὺς ὀπαδοὺς τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης, τοὺς ἴδιους ποὺ εἶχαν, σύσσωμοι ἕως τότε, ἀντιταχθεῖ σὲ κάθε ἐπαναστατικὴ πρωτοβουλία. Ἡ ἐρμηνεία ἐντούτοις τῆς σύγκλισης αὐτῆς δὲν συνεπάγεται τὴν ὑπέρβαση τῆς διάκρισης μεταξὺ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης «Εὐρώπης» – τῆς δημοκρατικῆς καὶ τῆς μοναρχικῆς· συναρτᾶται, κυρίως, μὲ τὸ γεγονός ὅτι οἱ Ἑλληνες προάσπιζαν ἀρχὰς καὶ προέβαλλαν ἀντιλήψεις ἀποδεκτὲς σὲ στρώματα τῆς εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας ποὺ ἐπικάλυπταν, ἐξ ὀλοκλήρου ἢ ἐν μέρει, καὶ τοὺς δύο αὐτοὺς, ἰδεολογικὰ διάφορους, χώρους – τὸν φιλελεύθερο καὶ τὸν συντηρητικὸ.

Ἴδού, μία πρώτη παρέμβαση τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδος στὸ εὐρωπαϊκὸ γίγνεσθαι! Σημαντικὲς, ἐντούτοις, θὰ ἀποδεικνύονταν, ἐνωρὶς ἐπίσης, οἱ ἐπιπτώσεις τῆς ἐξέγερσης καὶ σὲ ἓνα δεύτερο ἐπίπεδο. Ἀναπόδραστα, ἡ συναίνεση τῶν Εὐρωπαίων, ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν ἀφειρητὴ τῆς, ἀπέληγε στὴν ἀπὸ κοινοῦ ἀποδοχὴ – ἀπὸ φιλελεύθερους καὶ συντηρητικὸς – τοῦ δικαιώματος τῶν Ἑλλήνων νὰ ἀνακτήσουν τὴν ἐλευθερία τους. Πῶς ὅμως – εἶχαν ἐνωρὶς διερωτηθεῖ οἱ ζηλωτὲς τῆς «παλαιᾶς» Εὐρώπης – θὰ διαφυλασσόταν, στὴν περίπτωσή αὐτή, ἡ ἰσορροπία τῶν δυνάμεων, ζωτικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴ διατήρηση τοῦ καθεστῶτος τῆς Βιέννης; Δὲν θὰ παραβιαζόταν ἡ ἀρχὴ τῆς νομιμότητας, θεμέλιος λίθος τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης; Θὰ ἦταν ἐφεξῆς δυνατὸ νὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι ἡ ἀρχὴ τῶν

révolutionnaire de la Nation pendant la Révolution hellénique de 1821", *La Révolution française et l'Hellénisme moderne*, (Actes du IIIe colloque d'Histoire, Athènes 14-17 octobre 1987), Ἀθήνα, 1989, σ. 339.

12. G. C. Vlachos, ὁ.π., σ. 339.

Ἐθνοτήτων ἦταν, ἐξ ὀρισμοῦ, ἀνενεργή; Πράγματι, τὸ καθεστὼς τῆς Βιέννης ἀποδεικνύοταν ἀνίκανο νὰ ἀπαντήσῃ στὰ καίρια ἐρωτήματα ποὺ ἦταν στὴ διαδρομὴ τοῦ χρόνου εὐλογο νὰ ἀνακύψουν.

Ὁ ἐπαναστατικὸς ἀγὼνας τῶν Ἑλλήνων, μὲ τὴν ἀνάληψή του, καθεαυτῆ, ἔθεσε τοὺς Εὐρωπαίους, ἐπέκεινα τῆς στεγανῆς διάκρισης μεταξύ συντηρητισμοῦ καὶ φιλελευθερισμοῦ, ἐνώπιον δυναμικῶν καταστάσεων, ἡ ἰσχὺς ἣ καὶ ἡ ὑπόστασις τῶν ὁποίων εἶχε ἐκβιαστικὰ παραγλωριστεῖ...

5. Γεγονὸς μὲ ἄμεσες καταλυτικὲς πολιτικὲς ἐπιπτώσεις, ἀπότοκο τῆς ἐξελικτικῆς πορείας τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγῶνα τῶν Ἑλλήνων, ὑπῆρξε, μετὰ τὴν μοιραία ἀντιπαράθεση μὲ ὅσες πραγματικότητες λάνθαναν ὑπὸ τὸ θεσμικὸ περίγραμμα τῆς Βιέννης, ἡ διάρρηξη τῆς ὁμοφωνίας μεταξύ τῶν πέντε Μεγάλων Δυναμῶν. Πῶς ὅμως προκλήθηκε ἡ ρωγμὴ αὐτὴ στὸ συμπαγὲς οἰκοδόμημα τῆς Εὐρωπαϊκῆς Συμφωνίας;

Ἐνόσω κρινόταν ἐλάχιστα πιθανὴ ἡ ὑπερίσχυση ἣ, ἔστω, ἡ μακρὰ συντήρησις τῆς Ἐπανάστασης, δὲν ἦταν εὐλογο νὰ ἀναμένεται ἡ ἀπόκλιση οἰουδήποτε μέλους τῆς Πενταμεροῦς Συμμαχίας ἀπὸ τὶς ἀποφάσεις τοῦ Λάυμπαχ. Πρὶν ἀπὸ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, εἶχαν ἀπὸ κοινῶ οἱ Εὐρωπαῖοι μονάρχες διαδηλώσει τὴν ἀποστροφή τους ἀπέναντι ὅχι μόνο σὲ ὅσα γεγονότα ἐκτυλίσσονταν στὴν ἐπικράτειά τους, ἀλλὰ καὶ σὲ αὐτά, τὰ ὁποῖα, «ὕψ' ὄλως διαφόρους συνθήκας, ἀλλὰ κατόπιν συνδυασμῶν ἐξ ἴσου ἐγκληματικῶν, εἶχαν λάβει χώραν ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ» Ὅταν, λίγες ἡμέρες ἀργότερα, ὁ Ἀλέξανδρος Ὑψηλάντης, μετὰ τὴν καταστολὴ τοῦ κινήματος στὴ Μολδοβλαχία, ζητήσει ἄσυλο στὸ αὐστριακὸ ἔδαφος, θὰ ὑποστῆ μεταχείριση ὑπέρμετρα σκληρῆ, ἐπὶ σειρά ἐτῶν ἐγκλειστος ὑπὸ αὐστηρὴ φρούρηση σὲ ἀπόμακρα σημεῖα τῆς Αὐτοκρατορίας τῶν Ἀψβούργων: ἦταν «ἐγκληματίας», φορέας ἀνατρεπτικῶν ἰδεῶν, ἐπικίνδυνος γιὰ τὴν εἰρήνη καὶ τὴν κατεστημένη τάξη στὴν Εὐρώπη...¹³. Ἐν ἀναμονῇ, ἔκτοτε, καὶ τῆς ἐπαλήθευσης τῶν διαβεβαιώσεων τοῦ Σουλτάνου, ὅτι θὰ κατέπνιγε τὴν ἐξέγερση στὴ γένεσίν της, οἱ ἐκπρόσωποι τῆς Πενταμεροῦς Συμμαχίας δὲν φείσθησαν προσπαθειῶν προκειμένου νὰ συμβάλουν στὴν κατάσβεση τῆς ἐπαναστατικῆς φλόγας, μετὰ τὴν Μολδοβλαχία, καὶ στὴ νότια Ἑλλάδα: ἀποτροπὴ, μετὰ τὴ λήξη τῶν ἐργασιῶν τοῦ Συνεδρίου, κάθε παρέκκλισης τοῦ Τσάρου ἀπὸ τὶς κοινὲς ἀποφάσεις· συρρίκνωση τῆς ἐπιρροῆς καί, τε-

13. Βλ. σχετικὴ ἀποψη, Κ. Σβολοπούλου, *ὁ.π.*, σ. 69 κ.έ.

λικά, πολιτικός άφανισμός του Καποδίστρια, ό όποϊός είχε μάταια επιχειρήσει να συγκεράσει τίς συντηρητικέσ πεποιθήσεισ με τίς έθνικέσ του καταβολέσ· άποσιώπηση τήσ έλληνικήσ ύπόθεσης κατά τό Συνέδριο τήσ Βερόνας – ήδη τόν Όκτώβριο του 1822... "Ακαρπη προσπάθεια... Η έπέλευση τρίτου έτους, νικηφόρου και αύτου, θα έπιβεβαιώσει την έδραϊωση του έπαναστατικού άγώνα. «Ό έχθρός των Έλλήνων άπώλεσε διά παντός πāsαν έξουσίαν επ' αύτων» – θα διακηρύξει ανά την ύφήλιο ό Άμερικανός πρόεδρος, Τζαίημς Μονρόε, στις 2 Δεκεμβρίου του 1823· και, ύπερήφανα, ό Άλέξανδρος Μαυροκορδάτος θα διασαλπίζει, λίγο άργότερα από τό Μεσολόγγι, ότι «ή Τουρκία είναι αδύνατον πλέον να ύποτάξει ζωντανούς "Έλληνας»¹⁴.

Οί Έλληνεσ είχαν πλέον εισχωρήσει δυναμικά στην τροχιά τήσ ευρωπαϊκήσ ιστορίας! Ό Μέττερνιχ, εκφράζοντας την αντίληψη και των όμολόγων του, είχε προαγγείλει ώσ άπίθανη και την βραχυχρόνια άκόμη επιβίωση του άγώνα τήσ Άνεξαρτησίας στις Παραδουνάβιεσ Ηγεμονίεσ ή στην Ελλάδα. Ό ευσεβής αύτός πόθος έντούτοισ θα διαψευστεί, όταν οι έπαναστάτεσ, ύπερνικώντας τίς δυσχέρειεσ και ύπερισχύοντας στο πεδίο τήσ μάχησ, δημιουργήσουν τετελεσμένο γεγονός, τό όποιο, εκ των πραγμάτων, θα κληθούν οι ιθύνοντεσ να αντιμετωπίσουν... Μοιραίο άποτέλεσμα ύπηρεξε ή διάρρηξη τήσ όμοφωνίασ, ή όποία είχε ανάμεσα τους, άδιατάρακτα έως τότε, ισχύσει. Τά ανακτοβούλια τήσ Μ. Βρετανίασ και τήσ Ρωσίασ, αρχικά, στή συνέχεια και τήσ Γαλλίασ, υίοθετούσαν την άναληψη δράσης μη ύπαγορευμένησ πλέον από τά θεωρούμενα ως κοινά ευρωπαϊκά, αλλά από τά ιδιαίτερα, έθνικά, συμφέροντά τους. Η άναγνώριση – τό 1823 – των Έλλήνων ως «έμπολέμων» και, κατά τό έπόμενο έτος, ή χορήγηση του πρώτου έξωτερικού δανείου από τό Ηνωμένο Βασίλειο, ή πρόταση τήσ Ρωσίασ για την ίδρυση τριών αυτόνομων ήγεμονιών στον χώρο τήσ έπαναστατημένησ Ελλάδοσ, ή σύναψη – τό 1826 – του μυστικού άγγλο-ρωσικού πρωτοκόλλου για τή σύσταση αυτόνομου έλληνικού κράτους και ή διεύρυνσή του, με τή συμμετοχή και τήσ Γαλλίασ, ένα έτος άργότερα, ή καταναυμαγήση, ως άποτέλεσμα, του τουρκοαιγυπτιακού από τουσ ένωμένουσ στόλουσ των τριών Δυνάμεων στο Ναυαρίνο, ή συνομολόγηση, τέλος, μεταξύ 1830 και 1832, των ίδρυτικων πράξεων τήσ ανεξάρτητησ έλληνικήσ επικράτειασ, συνθέτουν τά στάδια τήσ ιστορικήσ αύτησ διαδρομήσ.

14. Πρβλ. Κ. Τριανταφυλλοπούλου, *ό.π.*, σσ. 310-1, 314.

Τὴν ἐπαύριο τῆς νίκης τῶν Ἑλλήνων, ἡ Εὐρώπη δὲν ἦταν πλέον ἡ ἴδια, ὅπως πρὶν ἀπὸ τὴν κήρυξη τοῦ ἀγῶνα τῆς ἐθνικῆς παλιγγενεσίας. Ἡ προσδοκία τῆς ἄμεσης κατάπνιξής του εἶχε, στὴν ἀφετηρία του, συναφθεῖ μὲ τὴν ζωηρὴ ἀνησυχία μὴν, ἄλλως, ἀποτελέσει «τὴν ἀπαρχὴ μιᾶς τεράστιας σὲ ἔκταση καὶ ἐπιπτώσεις ἐπανάστασης»¹⁵. Τὸ ἐπίφοβο αὐτὸ ἐνδεχόμενο θὰ ἐπαληθευτεῖ, ὅταν ἡ θετικὴ ἔκθεσός του συνεπιφέρει τὴν διατάραξη τῆς κατεστημένης εὐρωπαϊκῆς τάξης. Ἡ παραβίαση τῆς ἀρχῆς τῆς νομιμότητος καὶ ἡ διασάλεση τοῦ καθεστῶτος τῆς ἰσορροπίας τῶν δυνάμεων, ἡ καταξίωση στὴν πράξη τῆς ἀρχῆς τῶν Ἐθνοτήτων δὲν ἦταν κἀν δυνατὸ νὰ ἐντοπιστοῦν πλέον στὸν ἰδιαιτέρο ἐλλαδικὸ χῶρο. Ἡ σύσταση τῆς πρώτης ἀνεξάρτητης κρατικῆς ὀντότητας στὴ νοτιοανατολικὴ Εὐρώπη ἐγκαινιάζε τὴ διαδικασίαν τῆς ἀποσύνθεσης τοῦ μονολιθικοῦ οἰκοδομήματος τῆς Ὀθωμανικῆς Αὐτοκρατορίας· καί, σὲ βάθος χρόνου, σηματοδοτοῦσε τὴν ἀφύπνιση τῆς ἐθνικῆς συνείδησης στὴν εὐρύτερη ἔκτασή της. Ἀλλὰ καί, γενικότερα, σὲ κλίμακα πανευρωπαϊκῆ, ἡ ἀτεγκτὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἀποφάσεων τῆς Βιέννης εἶχε ἀποδειχτεῖ, γιὰ πρώτη φορά, στὴ θεωρητικὴ της θεμελίωση ἔωλη καὶ στὴν πρακτικὴ της ἐφαρμογὴ ἀναποτελεσματικὴ.

6. Ἡ ριζικὴ αὐτὴ τομὴ ἀρκεῖ γιὰ νὰ ἀναγάγει τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση σὲ μεῖζον πολιτικὸ γεγονός τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Ἡ ἐπενέργειά της ὅμως ἔμελλε νὰ ἐπεκταθεῖ, πέρα ἀπὸ τὸν πολιτικὸ, καὶ στὸν εὐρύτερο χῶρο τῆς κοινωνικῆς καὶ τῆς πνευματικῆς ζωῆς.

Τὰ μηνύματα ποὺ ἐξέπεμψαν οἱ ἐπαναστάτες ἔγιναν δεκτὰ μὲ αἰσθήματα εὐφροσύνης, βαθιᾶς ἰκανοποίησης ἢ καὶ ἐνθουσιασμοῦ ἀπὸ ἄτομα καὶ ομάδες ποὺ ἐλαύνονταν ἀπὸ ἰδεολογικὲς παρορμήσεις διάφορες, ἐνίοτε καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίθετες. Ὅσοι, ἀποκρούοντας τὸ καθεστῶς τῆς ἀπολυταρχίας, ὄραματίζονταν τὴν Εὐρώπη τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, καταλαμβάνονταν εὐλόγα ἀπὸ ζωηρὴ συγκίνηση στὴν ἐξαγγελία τῶν ριζοσπαστικῶν ἐπαναστατικῶν διακηρύξεων· καί, στὴ συνέχεια, ἀναζητοῦσαν στίς νίκες κατὰ τοῦ ὀθωμανοῦ «τυράννου» τὴν δικαίωση τῶν ἰδικῶν τους ἀνεκπλήρωτων ὀραμάτων. Ἡ συμπαράσταση τῶν Εὐρωπαίων πολιτῶν, μέχρι καὶ ἡ κάθοδός τους στὴν Ἑλλάδα καὶ ἡ σύμπραξις ἢ καὶ ἡ θυσία ἀκόμη στὸ πεδίο τῆς μάχης, ἦταν, κατὰ τὸ πλεῖστον, ἀπότοκες τῆς πίστεως στὴν ἐλευθερία, ὡς ἀναπαλλοτρίωτου δικαιώματος τῶν ἀτόμων

15. Σύμφωνα μὲ ρήση τοῦ Μέττερνιχ πρὸς τὸν Gentz, πρὸς. Ed. Driault et M. Lhéritier, *Histoire diplomatique de la Grèce de 1821 à nos jours*, I, Παρίσι, 1925, σ. 132.

καὶ τῶν λαῶν... Πολλοὶ ὅμως προσέτρεξαν σὲ βοήθεια τῶν Ἑλλήνων παρακινήμενοι καὶ ἀπὸ διαφορετικὰ ἐλατήρια: οἱ ἀναμνήσεις ἀπὸ τὸ ἔνδοξο ἑλληνικὸ παρελθὸν ἢ ἡ ἀλληλεγγύη ἔναντι τῶν Χριστιανῶν ποὺ εἶχαν ἐξεγερθεῖ κατὰ τοῦ ἀλλόθρησκου ἀσιάτη δυνάστη εἶχαν σοβαρὸ ἀντίκρουσμα στὸ νοῦ καὶ τὴν καρδιά τῶν Εὐρωπαίων. Ὁ Σατωμπριάν, μύστης τῶν κλασικῶν γραμμάτων καὶ τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, θὰ ταχθεῖ, ἐν ὀνόματί τους, καὶ τῶν δύο ὑπὲρ τῶν Ἑλλήνων: «Θὰ δεῖ, ἄραγε, ὁ αἰῶνας μας τίς ἄγριες ὀρδὲς νὰ καταπνίγουν τὸν πολιτισμὸ ποὺ ἀναγεννᾶται μέσα ἀπὸ τὸ μνήμα ἐνὸς λαοῦ ποὺ ἐξεπολίτισε τὴν ἀνθρωπότητα; Θὰ ἀφήσει ἡ Χριστιανοσύνη τοὺς Τούρκους νὰ στραγγαλίσουν ἀπερίσπαστοι τοὺς Χριστιανούς;»¹⁶ Ὅτι ἔφερε τοὺς Εὐρωπαίους πλησίον τῶν ἐπαναστατημένων Ἑλλήνων ἀποκάλυπτε, ἐκπληκτος, ἐνῶ πολιορκοῦσε τὴν Ἀκρόπολη, ὁ Κιουταχῆς: «ὄλοι οἱ Εὐρωπαῖοι καὶ τὰ λοιπὰ ἔθνη τῶν ἀπίστων θεωροῦσι τὸ φρούριον τοῦτο ὡς ἰδίαν αὐτῶν οἰκίαν· καὶ ἐπειδὴ τὸ νομίζουν ὡς προσκυνητήριον, τὸ ὑπερασπίζουσι καὶ προσπαθοῦσι νὰ μὴ ἐκβῆ ἐκ τῶν χειρῶν τῶν ἀπίστων ἀποστατῶν»¹⁷.

Ἴσως ὅμως, σὲ ἐποχὴ ἑξάρσης τοῦ Ρομαντισμοῦ, ἡ συμπαρατάση τῶν Εὐρωπαίων νὰ συνέχεται καὶ μὲ μία ὀλιγότερο διακριτὴ ἀναζήτηση – πέρα ἀπὸ κάθε συγκεκριμένη ιδεολογικὴ παρόρμηση. Ἄγνοώντας τίς ὑπαγορεύσεις τῆς λογικῆς, εἶχαν οἱ ἐπαναστάτες ἐπιτελέσει πράξεις θαυμαστὲς – ἥρωισμοῦ, αὐταπάρνησης, ἐθελουσίας. Ἡ ἀφήγηση ἀπὸ τὸν Μακρυγιάννη ἐνὸς διαλόγου του μὲ τὸ ναύαρχο Δερνιγὺ ἀποκαλύπτει, μὲ ἐκφραστικὴ λιτότητα, τὴ μεγάλη ἀπόσταση ἀνάμεσα στὴν ὀρθολογικὴ προσέγγιση τῶν γεγονότων καὶ τὸν ὑπερβατικὸ λογισμὸ ποὺ ὑποσυνείδητα ἐνίοτε ἐξέφραζαν οἱ Ἑλληνες ἀγωνιστές:

«Ἐκεῖ ὀπούφκειανα τίς θέσες εἰς τοὺς Μύλους ἦρθε ὁ Ντερνὺς νὰ μὲ ἰδῆ. Μοῦ λέγει: –Τί κάνεις αὐτοῦ; Αὐτὲς οἱ θέσες εἶναι ἀδύνατες· τί πόλεμον θὰ κάμετε μὲ τὸν Μπραῖμην αὐτοῦ; Τοῦ λέγω: –Εἶναι ἀδύνατες οἱ θέσες κι' ἐμεῖς, ὅμως εἶναι δυνατὸς ὁ Θεὸς ὅπου μᾶς προστατεύει· καὶ θὰ δεῖξωμεν τὴν τύχη μας σ' αὐτὲς τίς θέσες τίς ἀδύνατες. Κι' ἂν εἴμαστε ὀλίγοι εἰς τὸ πλῆθος τοῦ Μπραῖμη, παρηγοριώμαστε μ' ἓναν τρόπον, ὅτι ἡ τύχη μᾶς ἔχει τοὺς Ἑλληνες πάντοτε ὀλίγους. Καὶ οἱ ὀλίγοι ἀποφασίζουν νὰ πεθάνουν· κι' ὅταν κάνουν αὐτὴν τὴν ἀπόφασιν, λίγες φορὲς χάνουν καὶ πολλὰς κερδαίνουν. Ἡ θέση ὅπου εἴμαστε σήμερα ἐδῶ εἶναι τοιαύτη· καὶ θὰ ἰδοῦμεν τὴν

16. *Note sur la Grèce*, par M. le Vicompte de Chateaubriand, Παρίσι, 1825, σ. 5 (ἑλλ. μτφρ. Ἰπόμνημα περὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ κ. ἀντικόμητος Σατωβριάνδου, Ἐν Παρισίους, 1825, σ. 5).

17. Βλ. Γενικὴ Ἐφημερὶς τῆς Ἑλλάδος, ἀρ. 91 (11 Σεπτεμβρίου 1826), σ. 362-3.

τύχη μας οί αδύνατοι με τούς δυνατούς. —Τρέ μπιέν, λέγει κι' αναχώρησε ό ναύαρχος»¹⁸.

Ἡ Εὐρώπη ὄφειλε νά ὑπερβεί τόν πήχυ τῆς λογικῆς προκειμένου νά κατανοήσει ὅ,τι συνέβαινε στήν Ἑλλάδα...

Ὁ Φιλελληνισμός, στιβαρό κίνημα, ὑπό τήν σημαία τοῦ ὁποῦ συμπαράταχθηκαν ριζοσπάστες καί συντηρητικοί, δημοκρατικοί καί μοναρχικοί, ἀριστοκράτες καί ἀστοί, νέοι καί πρεσβύτεροι, κλασικιστές καί ρομαντικοί, χρίζει, ἄραγε, ἐπιθεβαίωσης ὅτι ἀποτελέσει ἱστορικό φαινόμενο μέγιστης σπουδαιότητος γιά τήν Εὐρώπη τοῦ ΙΘ' αἰώνα; Στή διάπλασή του, «καταλύτης» — κατά τόν Κ. Θ. Δημαρᾶ — ὑπῆρξε ἡ ἐπαναστατημένη Ἑλλάδα...¹⁹.

Ἀπό τή συσχέτιση τῶν συμβάντων τοῦ ἐπαναστατικοῦ ἀγώνα με τήν ἱστορική πορεία τῆς Ἑλλάδος στούς κόλπους τῆς Εὐρώπης, καθοδόν πρὸς τόν 20ῶ αἰώνα, ἀπορρέουν σκέψεις καί ὑποθέσεις.

Πρώτη ἐπισήμανση, οἱ Ἕλληνες, μετὰ τήν ἀπελευθέρωσή τους, ὡς μέλη πλέον τῆς εὐρύτερης εὐρωπαϊκῆς οἰκογένειας, θά προσπείσουν ἐξακολουθητικά τίς ἀρχές πού εἶχαν ἐμπνεύσει τόν ἀγώνα τῆς Ἀνεξαρτησίας καί ἔτειναν ἕκτοτε νά προσδιορίσουν τή φορά τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας. Ἡ ἐφαρμογή, συγκεκριμένα, τῆς δημοκρατικῆς ἀρχῆς σφραγίζει τήν πορεία τοῦ νεοσύστατου κράτους στό πεδίο τόσο τῆς ἐσωτερικῆς, ὅσο καί τῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς, σέ εὐρύτερη χρονική διάρκεια — ἕως τίς μέρες μας. Μὲ τήν ἀντίληψη αὐτή συνάπτεται ἄμεσα καί ἡ θετική τοποθέτηση ἀπέναντι στό ὄραμα τῆς συσσωμάτωσης, ὡς προϊόντος τῆς ἐλεύθερης βούλησης τῶν λαῶν τῆς Εὐρώπης. Ἀπόδειξη, ἡ συνηγορία πολιτικῆς ἡγεσίας καί κοινῆς γνώμης ὑπὲρ τοῦ προδρόμου Σχεδίου Μπριάν, ἡ ἐνεργή συμμετοχή, τήν ἐπαύριο τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου, στίς ζυμώσεις με στόχο τήν εὐρωπαϊκή ἐνοποίηση, ἡ πρῶμη σύνδεση καί, ὅταν τὸ ἐπέτρεψαν οἱ περιστάσεις, ἡ ἔνταξη στίς Εὐρωπαϊκῆς Κοινότητες — τὸ 1981²⁰. Παράγωγη τῆς τοποθέτησης αὐτῆς, ἡ σταθερή, ἀπεναντίας, ἀντίδραση τῶν Ἑλλήνων σέ κάθε ἀπόπειρα νά συμπεληθεῖ ἓνα ἐνιαῖο εὐρωπαϊκὸ σχῆμα ὑπὸ τὸ κράτος καταναγκασμοῦ ἢ βίας. Μάιος, 1943:

18. Στρατηγοῦ Μακρυγιάννη Ἀπομνημονεύματα, κείμε.-εἰσ.-σημ. Γ. Βλαχογιάννη, τ. Α, Ἀθήνα (ἔκδ. Β'), 1947, σσ. 255-6.

19. Βλ. L. Droulia, *Philhellénisme. Ouvrages inspirés par la Guerre d'Indépendance grecque, 1821-1833. Répertoire bibliographique*, Ἀθήνα, 1974, VI.

20. Ἐκτενῶς, C. Svolopoulos, "Le regard de la Grèce sur l'Europe, XIXe-XXe siècles", *The idea of European Community in History*, I, Ἀθήνα, 2003, σσ. 277-282.

«ὁ σημερινὸς πόλεμος τῆς πατρίδας μας, — δὲν εἶναι ὑπερβολὴ νὰ τὸ ποῦμε — εἶναι μία συνέχεια τῆς Ἐπανάστασης τοῦ '21...»²¹. Δὲν εἶναι, πράγματι, τυχαῖο ὅτι ὅταν ἔγραφε ὁ Σεφέρης αὐτὲς τὶς γραμμές, οἱ Ἕλληνες προμαχοῦσαν στὸν ἀγῶνα ὑπὲρ τῶν ἀξιῶν πὺ δίνουν νόημα καὶ περιεχόμενο στὴν ἰδέα τῆς Εὐρώπης...

Καθοδὸν πρὸς τὴν ἐπιθυμητὴ ὀλοκλήρωση καὶ τὴν ἀρτίωση τοῦ εὐρωπαϊκοῦ οἰκοδομήματος, ἄς ἀναβαπτιστοῦμε στὶς πηγές ἀπ' ὅπου ἀναβλύζουν μὲ καθαρότητα ἰδέες καὶ πρότυπα ἀνεξάλειπτα στὴ ροὴ τοῦ χρόνου. Κατὰ μείζονα λόγο, ὅταν ἀντιπροσωπεύουν ἀξίες, οἱ ὁποῖες, προτοῦ ἀναγνωριστοῦν ὡς κτῆμα κοινὸ, χρειάστηκε νὰ κατακτηθοῦν ἀπὸ τοὺς Εὐρωπαίους. Ἡ ἀπόλαυση τοῦ ὕψιστου ἀγαθοῦ τῆς ἐλευθερίας, ἡ κατοχύρωση τῆς λαϊκῆς κυριαρχίας καὶ τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἀνθρώπου, θεωρεῖται ἤδη αὐτονόητη καὶ ἀδιαφιλονίκητη· ἡ ἐξασφάλισή τους, ὅμως, ὑπῆρξε ἀποτέλεσμα ἀδυσώπητων ἀγῶνων καὶ σκληρῶν δοκιμασιῶν: πρωτοπόρος καὶ πρωταγωνιστικὸς, στὴ διαδικασία αὐτῆ, ὑπῆρξε ὁ ρόλος τῶν Ἑλλήνων, τὸ 1821. Ὁ ἀγῶνας τῆς Ἀνεξαρτησίας συνέβαλε καὶ στὴ γένεση ἑνὸς «θαυμαστοῦ» προτύπου ἀλληλεγγύης μεταξὺ τῶν Εὐρωπαίων²², ὅπως ὁ Φιλελληνισμὸς· ἡ ὑπέρβαση συμφερόντων καὶ ἀνταγωνισμῶν ἔθνικῶν ὑπογραμμίζει, πέρα ἀπὸ τὴν διαχρονικότητα, τὴν ἐπικαιρότητά του ἕως σήμερα. Ἰδιαιτέρη βαρύτητα ὀφείλει, ἀκόμη, νὰ ἀποδοθεῖ στὸ γεγονός ὅτι, καθοριστικὸ ρόλο, ὑπὸ καθεστῶς στυγνῆς καταπίεσης, διεδραμάτισε ἡ κοινὴ γνώμη, ἀπηχώντας τὴν ἐπιλογή τῶν Εὐρωπαίων πολιτῶν ὑπὲρ ἰδεῶν καὶ προτύπων ἀστείρευτης ἐπίσης διαχρονικῆς ἐμβέλειας. Ἡ ἐπαναθεώρηση τῶν συμβάντων τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπανάστασης ὀδηγεῖ καὶ σὲ ἕνα ἐπιπλέον ἐπίκαιρο πόρισμα: τόσο ἡ αὐθαίρετη χάραξη διαχωριστικῶν γραμμῶν στὸ μέσο τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου, ὅσο καὶ ἡ συγκρότηση ἐνοποιητικῶν σχηματισμῶν μὲ τὴν προσφυγὴ στὸν πειθαναγκασμὸ, ἀντιφάσκουν μὲ τὴ δυναμικὴ τῶν ἐξελίξεων σὲ εὐρύτερη ἱστορικὴ διάρκεια.

Πράγματι, ὅ,τι σημαντικὸ ἐνέπνευσε καὶ στήριξε τὴν Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση συστοιχεῖ, σὲ μεγάλο βαθμὸ, μὲ ὅ,τι καταξιώνει, πολιτικὰ καὶ πολιτιστικά, τὴν ἰδέα τῆς ἐνωμένης Εὐρώπης, κατὰ τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον.

Ἡ Ἑλληνικὴ Ἐπανάσταση ἀποτελεῖ σημαντικὸ γεγονός τῆς εὐρωπαϊκῆς ἱστορίας.

21. Γ. Σεφέρης, *Μέρες, Δ' : 1 Γενάρη 1941 - 31 Δεκέμβρη 1944*, Ἀθήνα, 1977, σσ. 289-290. Πλήρες τὸ κείμενο τῆς διάλεξης (Ἀλεξάνδρεια, 16 Μαΐου 1943), *Δοκίμιές*, 4η ἐκδ. [Ἀθήνα 1981], σσ. 228-263.

22. Κατὰ τὸν ὄρο τοῦ Κ. Τσάτσου, ("La lutte de Chateaubriand pour la Grèce", *Νέα Ἐστία*, ἔτος MB' (1968), τχ. 995, σ. 13).